

## PARLAMENTS PRONUNCIATS EN L'ACTE D'HOMENATGE A JOAN COROMINES

### RECORDANT JOAN COROMINES

El 10 de juny de 1902 morí al seu refugi de Vila Joana a Vallvidrera mossèn Cinto Verdaguer, veritable afaïçonador de la llengua catalana moderna. El dia de Nadal de 1948 moria en l'exili polític, però en terra catalana, a Prada de Conflent, Pompeu Fabra, que fou anomenat seny ordenador de la llengua catalana, per tal com l'havia dotada d'una forma escrita única i universalment acceptada. Tot just fa uns dies ens ha deixat, al seu recés de Pineda de Mar, Joan Coromines, el filòleg que ha assolit un coneixement científic més aprofundit i de més abast de la nostra llengua, sobretot en la seva dimensió històrica i onomàstica. En cada una d'aquestes tres circumstàncies —en la pèrdua del creador, primer, del codificador, més tard, de l'estudiós, ara tot just— una generació de catalans deu haver experimentat semblantment, entre altres de més emotius, un sentiment de desemparança col·lectiva.

Els qui creuen que el treball de formació i codificació del català literari modern fou l'obra exclusiva d'unes poques ments privilegiades, d'aquelles que es donen només de tant en tant, amb raó se sentiran de nou deseparats. Els qui s'adonen que només una conjuminació de factors humans, polítics, científics i socials va garantir que l'obra reeixís, remarcaran la continuïtat que aquells noms representen i llur dependència d'aquests tres factors: de primer, la pervivència històrica del català transmès de generació en generació en les variades i diverses veus del poble; segonament, de les institucions naixents, i, en tercer lloc, de la participació dels estudiosos catalans en el desenvolupament científic universal, en aquest cas el de les disciplines lingüístiques.

No hi ha dubte que també en altres casos pot haver-se produït un sentiment semblant per al conjunt o per a una part de la nostra mal cohesionada comunitat lingüística i cultural: significadament, els de Carles Riba, de Francesc de B. Moll, de Joan Fuster o de Manuel Sanchis Guarner, a qui la Universitat de València acaba de concedir la seva medalla a títol pòstum en una cerimònia emotiva. I no vull dir que la desaparició de Gaudí o de Miró o de Casals no hagi pogut tenir efectes similars, però si aquests darrers parlaven uns llenguatges que podien transcendir fronteres, aquells esmentats abans treballaven amb el nostre llenguatge comú i específic, amb el que ens identifica com a col·lectivitat històrica i com a humans, no pas perquè aquest llenguatge sigui únic, però sí perquè nosaltres som els únics a crear-lo i mantenir-lo.

La presència pública de Coromines no ha estat comparable a la de Verdaguer o Fabra: d'antuvi, per causa d'un exili forçat, que el dugué a instal·lar-se a Amèrica del Nord, havent passat primer per la del Sud, i que ens privà de la seva docència personal ací; segonament, pel caràcter més tècnic de la seva obra i per la seva inexorable voluntat de dur-la a terme —in-

gent com era i la sabia, i coneixent que s'escolava el temps i minvaven les forces, trià de recloure's a la vila del Maresme i d'evitar tant com va poder tota activitat pública, a fi de lliurar-se a la compleció del seu projecte. Tot i això, la seva aportació ha estat percebuda pels catalans d'avui com a cabdal per a la consolidació del català com una més entre les llengües de cultura, amb un passat mil·lenari —que ara coneixem millor mercès al seu treball— i un futur incert. N'és una mostra l'acolliment que hom ha dispensat recentment a dues de les seves obres magnes: el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (Barcelona, 1980-1991, nou volums) i l'*Onomasticon Cataloniae* (en curs de publicació) —i que han vingut a sumar-se al seu *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (Madrid-Berna, 1954-1957, quatre volums) i a la important refosa que en féu en el *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (Madrid, 1980-1983, sis volums, en col·laboració amb José Antonio Pascual).

Els orígens d'aquestes obres —resultat d'un projecte personal i d'una vida d'estudi i de treball apassionats— cal cercar-los en el mestratge de Pompeu Fabra, amb qui Coromines col·laborà a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, i de qui aprengué la necessitat de conjuminar l'amor a la terra i el treball de camp amb el rigor de l'anàlisi lingüística, i amb qui participà d'una obra de planificació lingüística —d'una política de la llengua, doncs— que s'inseria en el context d'una política de construcció nacional. També en el mestratge dels grans romanistes i lingüistes europeus de l'època, de Menéndez Pidal —director de la seva tesi doctoral sobre el vocabulari aranès (Coromines estava lligat a la vall per vincles familiars)— a Millardet i a Bloch, i de Grammont a Meillet i a Vendryes —tots els quals conegué a Montpeller i París en els seus exilis francesos—, però molt especialment del suís Jakob Jud, de qui aprengué a no menystenir el valor de cap dada, d'interpretar acuradament l'estreta imbricació entre les dades lingüístiques i els fets geogràfics, i d'aplicar-hi una consideració metòdica. No res menys, fou del suís també de qui aprengué a conjugar les aportacions de la geografia lingüística amb el paradigma explicatiu dels *Junggrammatiker*, és a dir, amb la lingüística historicocomparativa. La veneració que Coromines sentí pels seus mestres —amb independència d'eventuals desacords de criteri—, sobretot per Fabra i per Jud, fins i tot essent ja ell mateix un filòleg reconegut, fou solament —i lleument— comparable a la que sempre sentí i mostrà pel seu pare, Pere Coromines; i no és tal vegada aquesta actitud envers els qui guiaren les seves primeres passes en el món perdedor dels fets lingüístics el menor dels seus ensenyaments.

Davant el conjunt de l'obra de Coromines —i molt especialment la catalana— un no sap si admirar més la vastitud dels seus coneixements, la fèrria voluntat amb què l'ha menada a bon port o la fe cega amb què ha confiat fins al darrer moment a deixar-la enllestida. Es tractava «de no deixar res per als hereus», de seguir aquell consell de Jud que l'empenyia a «acabar un mateix allò que ha fundat», car «hom deixa així a d'altres les mans lliures per realitzar llurs propis plans».

La seva incorporació a les universitats de Cuyo (1940-1946), a Mendoza, a l'Argentina, i de Chicago (1946-1967), als EUA, amplià sens dubte la seva experiència lingüística i fou l'origen també de la seva influència, al costat d'altres noms, en la disseminació dels estudis de catalanística a l'altra banda de l'Atlàntic. El seu col·laborador Joseph Gulsoy n'és un bon exemple; mai no sabrem agrair-li prou la seva acurada i lleial participació en els treballs de redacció del DECLC. La Secció Filològica de l'IEC s'enorgulleix de comptar-lo entre els seus membres corresponents.

L'any 1950 Coromines ingressà a l'Institut d'Estudis Catalans, de la Secció Filològica del qual era actualment membre emèrit. Poc després, ell personalment s'encarregà d'enllestir per a la publicació pòstuma la *Gramàtica catalana* (Barcelona, 1956), de Pompeu Fabra, partint de l'original que, havent-se salvat dels avatars de l'exili, Frederic Rahola posà a les seves mans.

Arran de la mort de Coromines hom ha escrit i ha publicat força notes necrològiques, articles de reconeixement, avaluacions d'urgència i recordatoris personals. La major part d'aquests treballs s'han fet amb més o menys coneixement, perícia o sentiment, però amb bona voluntat. Uns pocs, però, han burxat antigues ferides personals i suposats conflictes entre el mestre desaparegut i l'IEC, amb l'objectiu no pas de restituir la història —són plens d'anacronismes—, sinó de perpetuar suposades malvolences més enllà de la desaparició física d'uns agents al capdavant humans.

Hi ha qui ha parlat de la marginació de Coromines, tot silenciant que aquesta marginació té una data precisa: l'abril de 1939. I que els fets històrics que s'hi associen expliquen moltes de les marginacions que van patir al nostre país no solament les persones, sinó també les institucions; i que la dramàtica experiència de l'exili exterior i interior dóna compte de moltes de les anomalies a què hom es va trobar abocat sense altra opció possible. I, si no és bo d'atenir-nos al passat, tampoc no ho és d'oblidar uns fets les conseqüències dels quals encara perduren ni de fer-se una imatge estàtica dels homes i de les institucions.

Certament, molts dels membres que hem entrat en la Secció més tard —o ens hi han entrat: en això sempre pesen més les voluntats d'uns altres que la pròpia— no hem arribat a tractar-hi Coromines com a col·lega, car ell se n'havia distanciat per raons complexes, la primera —ja l'hem dita— per tal de dedicar tots els esforços a consumir la seva obra. Si eventuals malentesos personals hi van intervenir, mai no van entelar la seva lleialtat radical envers la institució —ell coneixia prou allò que personalment li devia i allò que convenia a un país en esforç permanent d'estructuració, del qual, fos on fos, se sentia ciutadà. I, si m'ho deixeu dir, goso creure que mai no s'hauria alçat contra allò que el seu pare havia ajudat a construir de bell començ, ja que, en efecte, Pere Coromines fou un dels vuit membres fundadors d'aquesta institució.

Potser val la pena recordar que Coromines va refusar formalment almenys en dues ocasions d'ingressar a la Reial Acadèmia Espanyola: no era la seva. Tampoc no fou gaire amic d'altres honors i homenatges acadèmics, malgrat les diverses iniciatives que hi hagué en aquest sentit, per bé que fou nomenat doctor *honoris causa* per la Sorbona (1978). Rebé la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya de mans del president Tarradellas (1980); acceptà amb goig —segurament per la seva vinculació amb València— el Premi d'Honor Jaume I (1981) i fou, amb tot mereixement, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1984). També li fou atorgat el Premi Nacional de les Lletres Espanyoles (1989).

Havent retornat a Catalunya, la reclusió quasi monàstica de Coromines a Pineda amb els objectius esmentats no li llevà la iniciativa. Personalment, vaig conèixer Coromines el dia que ell lliurement va decidir-ho. El fet era que jo havia tot just publicat una nota-ressenya d'*Entre dos llenguatges* (Barcelona, 1976-1977, tres volums), un magnífic aplec de treballs representatius de les diverses àrees d'interès de l'autor —quant al material lingüístic estudiat: català, llengües romàniques, llengües preromàniques i preindoeuropees de la Península; quant a la temàtica: gramàtica històrica, dialectologia, lexicografia i etimologia, filologia—, i arran d'això em va voler conèixer personalment.

L'entrevista se celebrà a Pineda el dia de la setmana que el mestre es concedia lleure; a aquesta en seguiren d'altres, eventualment acompanyat pel seu germà Albert —desaparegut també recentment— o el seu deixeble Gulsoy. L'home que se'm manifestà llavors era una persona de conviccions lingüístiques i polítiques encara fermes i ben arrelades, de capteniment i de costums ascètics, però d'una afabilitat fora mida. Em parlà de les seves obres en curs, de la complexitat de la lexicografia, dels seus estudis aranesos i d'altres matèries. M'aconsellà segons el seu voler i entendre en allò que ell degué considerar important, tot desoïnt paternalment certes vies d'indagació que jo explorava i a propòsit de les quals hauria volgut potser, més que una opinió, un guiatge. Però Coromines era dels que suaument s'esmerçaven a persuadir l'interlocutor que, si l'estel polar assenyala el nord per a tothom, bé deu ser perquè tothom segueixi el camí que hi mena.

Aquestes trobades tenien el seu aspecte lúdic i esportiu: ja pels volts dels seus vuitanta anys, Coromines ens feia trescar muntanya amunt pel Montnegre i acabava que érem els acompanyants que el perdiem de petja i esbufegàvem rere d'ell...! La seva afició a l'excursionisme venia de molt antic i no era aliena a l'origen dels seus interessos lingüístics.

He volgut remarcar aquestes impressions de bonhomia i afabilitat perquè sovint ha circulat un clixé de Coromines que el presentava com un personatge atrabiliari. La meva experiència és ben diferent en allò que fa al tracte personal. També és veritat que fou pràcticament limitada al temps de lleure. És cert, en canvi, que no va defugir la polèmica en el terreny professional —ja he dit que era home de conviccions fermes—, i que en alguns casos ha estat implacable. Crec que això hauria de poder-se perdonar si a hom no li reca reconèixer que la filologia és una disciplina en què encara pesa força, i de vegades de manera poc contrastable, el criteri d'autoritat, i aquesta, ja se sap, no sempre s'exerceix mitjançant la persuasió enraonada.

Joan A. Argente  
President de la Secció Filològica  
de l'Institut d'Estudis Catalans